

Bándli Judit – Maróti Orsolya

**Kultúra és nyelvi viselkedés.
Japán diákok kérési és visszautasítási stratégiái
magyar nyelven***

1. A nyelvoktatás és a nyelvi viselkedés kutatása

A nyelvoktatás-nyelvtanulás folyamatában elég hamar felszínre kerül az a probléma, hogy az eltérő szociokulturális háttérrel rendelkező emberek közti kommunikáció nagyobb eséllyel lesz sikertelen, mint az azonos kultúrkörből való beszélők közötti. Ennek oka nem kizárólag a nyelvtudásbeli hiányosságokban keresendő: a szociokulturális hátterek eltérése is szerepet játszik benne.

Nyelvészként és gyakorló magyarnyelv-tanárként már jó ideje foglalkoztat minket az a kérdés, hogy a nyelvoktatás során létrejövő nyelvtudás valóban alkalmas-e arra, hogy külföldi diákjaink jól boldoguljanak magyar nyelvi környezetben. A nyelvi formák használatához kapcsolódó szabályokat az anyanyelvi beszélők szocializációjuk során sajátítják el, így hozván létre azt az együttest, amely pragmatikai kompetenciájuk alapját alkotja. A nyelvoktatási folyamat során a nyelvtanár feladata, hogy explicitte tegye a diákok számára ezeket a szabályokat, hiszen nyelvtanulás közben egy ismeretlen kultúrában való hatékony és elfogadható nyelvi viselkedés elsajátítása a cél, nem pedig ismeretszerzés az adott nyelvről (Halliday–MacIntosh–Strevens 1965).

Beszélt nyelvi kutatások híján eddig a tanárok csupán saját nyelvhasználatukra támaszkodva adhattak néhány jó tanácsot. Az intralingvális kutatások azonban rávilágíthatnak a nyelvi viselkedés rendszerszerű jelenségeire is, valamint felhívhatják a figyelmünket arra, hogy érdemes ilyen szempontból megvizsgálni tankönyveinket: vajon foglalkoznak-e, s ha igen milyen formában, mennyire mélyrehatóan a bocsánatkérés, a bók, a visszautasítás vagy a kérés jelenségével.

2. A pragmatikai kompetencia

A *kompetencia* fogalmát Chomsky (1965) vezette be a nyelvészetbe. Definíciója szerint a kompetencia olyan tudásfajta, amely lehetővé teszi, hogy a nyelv sza-

* A cikk az OTKA (T 29523) támogatásával készült.

bályainak ismeretében grammatikailag helyes közléseket alkossunk, illetve elkülönítsük a helyes megnyilatkozásokat a helytelenektől. Tehát tulajdonképpen mondatokat generáló szabályrendszerrel van szó, amelynek csak az ideális beszélő és hallgató van a birtokában.

Hymes (1972) a kompetencia Chomsky-féle értelmezését szűknek találta, és a társadalmi dimenziót bevezetve kitágította a fogalom érvényességi körét. A fentiekben meghatározott képességen, a *nyelvi kompetencián* – túl az ember *kommunikatív kompetenciával* is rendelkezik; azaz a nyelvtanilag helyes és helytelen megkülönböztetésén kívül arra is alkalmas, hogy eldöntse: az adott megnyilatkozást milyen szituációban használja, illetve a különféle beszédhelyzetekben milyen közléseket hozzon létre. A *kommunikatív kompetencia* tehát tágabb fogalom a *nyelvi kompetenciánál*, sőt magában foglalja azt. Ezen felül a beszélőközösség szociokulturális szabályrendszerének ismeretét is feltételezi.

A kommunikatív kompetenciával újabb kutatások is foglalkoznak. Bañcerowski (1994: 286) polidimenzionális fogalomként definiálta, s összetevőit a következőkben állapította meg: nyelvi kompetencia, nyelvi-pragmatikai kompetencia, metanyelvi kompetencia, metanyelvi-pragmatikai kompetencia, para- és extranyelvi kompetencia, para- és extranyelvi pragmatikai kompetencia, kulturális kompetencia, pragmatikai-kulturális kompetencia.

A kommunikatív kompetencia fogalmának valamennyi szintjével érintkező pragmatikai kompetencia Canale (1983: 89) meghatározása szerint „olyan tudás, amely azt teszi lehetővé, hogy a megnyilatkozások megtétele, és azok megértése az adott szociolingvisztikai kontextusnak megfelelően menjen végbe”. Vagyis a kommunikáció teljes sikeréhez az is hozzátartozik, hogy a hallgató nemcsak a megnyilatkozások nyelvi, hanem az adott helyzetbeli jelentését is megérti, azaz a beszélő szándéka szerinti illokúciós erőt tulajdonítja neki, és annak megfelelően cselekszik.

A *kommunikatív idegen nyelvi kompetencia*, s ezen belül a *pragmatikai kompetencia* kifejlesztése a nyelvtanulóknak meglehetősen bonyolult feladat. Egyrészt azért, mert többrétegű készség, s a nyelvtanulók széles körű ismereteit feltételezi. Másrészt pedig a grammatikai szabályokkal szemben a kommunikációs szabályok nehezen definiálhatók, számuk tulajdonképpen végtelen, vagyis lehetetlen a tanuló minden kommunikációs helyzetre felkészíteni.

3. Beszédaktusok empirikus kutatása

A beszédaktusokkal kapcsolatos empirikus kutatásoknak még távolról sincs akkora múltjuk, mint a nyelvtanítás egyéb területeivel foglalkozó vizsgálatoknak. A módszertani szakirodalom sokáig csak a téma általános felvázolásával foglalkozott, s a részletek kidolgozása, főként pedig a nyelvtanítás szintjén való megjelenése még hiányos. Ahhoz azonban, hogy a nyelvtanulóban tudatosítsuk, vagy legalábbis meg-

sejtessük vele, hogy milyen szociokulturális szabályok irányítják, befolyásolják a célnyelvi megnyilvánulásokat, illetve egy adott helyzetben mi, anyanyelvek milyen viselkedést tartunk elfogadhatónak, arra van szükség, hogy minél több ilyen irányú empirikus vizsgálatot végezzünk a magyar nyelv vonatkozásában. 1999-ben az ELTE Központi Magyar Nyelvi Lektorátusán Szili Katalin vezetésével már elindult egy beszédtevékenységeket vizsgáló kutatás, amelynek célja a különböző beszédaktusok használati jellemzőinek feltérképezése és leírása. Idáig a kérés és visszautasítás pragmatikai szempontú elemzése készült el (Szili 2002a, 2002b).

Ezen a ponton meg kell említenünk, hogy a szakirodalomban különböző vélemények láttak napvilágot arról, hogy a beszédtevékenységeket irányító-szervező szabályok univerzálisak, avagy az adott társadalom által erősen meghatározottak-e, s – mint ilyenek – különbözőségükben megfoghatóak és leírhatóak-e. Fraser (1978) szerint az illokúció kiváltására alkalmazott stratégiák lényegüket tekintve megegyeznek a különböző nyelvekben. Searle (1975) és Goffmann (1976) azonban felhívják a figyelmet a különböző társadalmak különféle szociokulturális szabályai által meghatározott eltérésekre. Ezzel összhangban áll, hogy Leech udvariassági axiómáinak érvényesülését vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a különböző kultúrák ezek vonatkozásában különböző mértékű érzékenységet mutatnak (vö. Szili 2000). A vitában akkor tudunk állást foglalni, ha újabb szempontok bevezetésével további elemzés tárgyává tesszük a jelenséget. Jelen tanulmányunkban egy olyan empirikus kutatás néhány eredményét szeretnénk bemutatni, amely a magyarul tanuló külföldiek magyar nyelvi pragmatikai kompetenciájával foglalkozik, közelebbről azt vizsgálja, hogy különböző szituációkban milyen stratégiákat alkalmaznak a kérés és a visszautasítás beszédaktusának létrehozásakor.

3.1. A kérést és a visszautasítást vizsgáló kutatások

Mindkét vizsgálat szervesen kapcsolódik az ELTE – említett – kérést és visszautasítást vizsgáló kutatásaihoz, amelyek elsődlegesen a Cross-Cultural Study of Speech Act Realization Patterns (CCSARP) elnevezésű nagyszabású nemzetközi program módszerein (Blum–Kulka–Olshtain 1984), valamint Beebe–Takahashi–Uliss–Weltz (1990) visszautasítással foglalkozó vizsgálatain alapulnak.

A CCSARP nyolc nyelv vonatkozásában térképezte fel a kéréssel és a bocsánatkéréssel kapcsolatos nyelvi viselkedés univerzáléit, illetve nyelv- és kultúrasajátos vonásait. A kutatásban résztvevő nyelvészek kérdőíves módszert alkalmaztak: a 200 anyanyelvi és 200 nem anyanyelvi válaszadónak különböző szituációkban megjelenő diskurzus-szekvenciákat kellett kiegészítenie – úgy, hogy valamilyen kérési, illetve bocsánatkérési stratégiát alkalmazzanak. Az adatközlők viszonylag homogén csoportot alkottak: mindannyian másod-, illetve harmadéves egyetemisták voltak, s a nemek aránya kiegyenlített volt.

A legismertebb kutatás, amely elsősorban az elutasítás-típusok osztályozását tűzte ki céljául, a Beebe–Takahashi–Uliss-Weltz (1989) szerzőhármás által végzett vizsgálat volt, amelynek során 20 angolul tanuló japán hallgató visszautasításait vetették össze 20 amerikaiéval, és egy 20 főből álló japán kontrollcsoportéval 12 szituációban (3 kérés, 3 meghívás, 3 kínálás, 3 javaslat). A kapott válaszokat az elutasítás illokúciós erejének a propozicionális tartalomban való megjelenése szerint osztályozták, vagyis a válaszokban szereplő elutasítás nyilvánvalósága, egyértelműsége alapján rendszerezték őket. Követték tehát a kérések osztályozásakor Blum–Kulka–Olshtain által vázolt szempontokat.

Egy 1998 őszen végzett magyar vizsgálat (Maróti 1999) a visszautasítás illokúciós aktusának a nyelvoktatásban (elsősorban a magyar mint idegen nyelv oktatásában) megjelenő formáit kívánta felderíteni, illetve a nyelvoktatás–nyelvtanulás folyamatában betöltendő helyét próbálta meghatározni. Magyar és magyarul beszélő külföldi diákok visszautasítási stratégiáinak feltérképezése volt a cél, illetve az adott beszédcselekvés külföldi hallgatók által elsajátított formáinak szociokulturális helyességét vizsgálta.

Szili Katalin (2002a, 2002b) – a kérdéssel és a visszautasítással foglalkozó – kutatásai a CCSARP kérdőíves módszerét követték. A felhasznált szituációk szintén a nemzetközi programban alkalmazott módszereken alapulnak, azonban a vizsgálatvezető figyelembe vette a magyar kultúra sajátos vonásait, és azokhoz igazította a feladatokat. Ebben a vizsgálatban – a nemzetközi programhoz képest – nagyobb hangsúlyt kap a szociokulturális aspektus; s a társadalmi kontextus differenciáltabb. A kérést vizsgálva 148 diáktól (14–20 évesektől), illetve 51 dolgozó felnőttől nyert kérdőíves adatok alapján rajzolódni ki a budapesti és vidéki nagyvárosokban élő anyanyelvi beszélők nyelvhasználati szokásai. A visszautasítást modelláló helyzetekben 100 felnőtt és 120 gimnazista adatközlő segítette a kutatást.

4. A jelen vizsgálat

Vizsgálatunkat egy tervezett, nagyobb lélegzetű kutatás előtanulmányának szánjuk; ez indokolja a vizsgált személyek és szituációk viszonylag alacsony számát. A 17 adatközlő életkora, iskolázottsága, kulturális háttere alapján homogén csoportot alkot. Jelenleg mindannyian valamely budapesti humán felsőoktatási intézményben tanuló 19–23 éves japán egyetemisták, akik (felső)középfeladók szinten beszélnek a nyelvünket. Valamennyien Japánban kezdtek magyarul tanulni, de már legalább fél éve Magyarországon tartózkodnak.

Adatgyűjtési módszerünk a következő volt: kiválasztottunk 6, általunk tipikusnak tartott szituációt (3-at a kéréshez, 3-at a visszautasításhoz kapcsolódva), amelyek – apró eltérésekkel – a CCSARP és az ELTE kutatásában is szerepeltek, így összevethetők mind a magyar, mind a külföldi eredménnyel. A diákoknak az volt

a feladatuk, hogy a mesterségesen létrehozott szituációkban annak a kommunikáló félnek a helyébe lépjenek, aki a kérés és visszautasítás beszédaktusát végrehajtja. Az így született dialógusokat hangszalagra rögzítettük.

Elemzési módszerünkkel kapcsolatban fontos leszögezni, hogy az adatközlőink megnyilatkozásában jelentkező pragmatikai vétségeket mindig befogadói részből értelmezzük, hiszen az anyanyelvi és nem anyanyelvi résztvevők közötti interakciók során az anyanyelvű hallgató a nem anyanyelvi beszélő megnyilatkozását a saját értelmezési rendszerében dolgozza fel, és nem feltétlenül érti meg a beszélő eredeti szándékát. Ez a magyarázata annak, hogy bizonyos esetekben a beszélő által elkövetett grammatikai hibát a hallgató pl. egyszerűen udvariassággént, furcsa, oda nem illő elemként dekódolja. Nem a megnyilatkozást létrehozó szándékot kutatjuk tehát, hanem a létrejött forma kommunikációs szerepét, hatását.

5. A kérés beszédaktusának vizsgálata

Az adatközlők a kéréssel kapcsolatban a következő helyzetekkel találkoztak: pénz felváltása; felszólítás zárt térben való dohányzás abbahagyására; a tanulmányokhoz nélkülözhetetlen, kölcsönadott könyv visszakérése. A külföldi és a magyar kutatási előzményekhez hasonlóan minden esetben bevezettük az eltérő szociális távolság problémáját is: közeli baráttal, ismeretlen emberrel (könyvvisszakérésnél felületesen ismert évfolyamtárrsal), munkahelyi feljebbvalóval (diákokról lévén szó, tanszékvezető professzorral) léptek interakcióba az adatközlők.

5.1. Kérésstratégiák

Több munka is foglalkozik a létező kérésstratégiák csoportosításával, de a leg-részletesebb osztályozás a CCSARP kutatás eredményeként született meg, amely egyfajta direktségi skálát létrehozva a kérésstratégiák kilenc típusát különbözteti meg (Blum–Kulka–Olshtain 1984, Szili 2002a): (1) származtatott mód, (2) explicit performatívum, (3) beágyazott performatívum, (4) származtatott lokúció, (5) akaratnyilvánítás, (6) javaslattevő forma, (7) előkészítő stratégia, (8) erős célzás, (9) gyenge célzás.

Ezek közül a magyar nyelvben a következők játsszák a legnagyobb szerepet (Szili 2002a: 17-8):

– **származtatott mód.** A kérés illokúciós erejét a grammatikai mód hordozza. Legtipikusabb formái: felszólító mód, főnévi igenév. Pl. *Üljön le! Legyen szíves leülni!*

– **beágyazott performatívum.** Az illokúciós erőt kifejező ige módosult formában jelenik meg. Pl. *Elkérhetem? El kell kérnem.* stb.

– **előkészítő stratégia.** Konvencionális formák, amelyek konkrét jelentésükkel tompítják a kérés jelentőségét, például azzal, hogy a kommunikációs partner vala-

mely képességére, lehetőségére, hajlandóságára stb. kérdeznek rá. Pl. *El tudna vinni? Lehetséges lenne, hogy én is magukkal tartssak?*

A fenti három – a magyarban legjelentősebb – stratégia mellett viszonylag nagyobb teret kapnak az alábbiak:

– **az explicit performatívum.** Pl. *Kérek egy kávét.* (A felmérések szerint – szituációtól függően – az adatközlőknek legfeljebb egy tizede, vagy ennél jóval kisebb része alkalmazta; vö. Szili 2002a: 19-20).

– **erős célzás.** Az illokúciós erő nem vezethető le közvetlenül a lokúcióból. Pl. *Őn is a városba tart?*

Vizsgálatunk adatait az anyanyelvi beszélők kérésstratégiáival összevetve megállapíthatjuk, hogy a japán diákok a fentiekben részletezett formák mellett további egyet alkalmaztak, még hozzá meglehetősen gyakran, ez az ún. **akaratnyilvánítási stratégia**, amely a beszélő arra irányuló szándékát fejezi ki, hogy a proposícióban kifejezett esemény végbemenjen. Pl. *Szeretném használni a mobilodat. Elromlott a kocsim, a tieddel szeretnék elmenni a buliba.*

Az ELTE-kutatás eredményei szerint ez a típus az előzőekben felsoroltakhoz képest csak elvétve fordul elő az anyanyelvi beszélők nyelvhasználatában (Szili 2002a: 19-20), mi azonban számos példát hozhatunk adatközlőink megnyilatkozásaiból.¹

Mi történt a könyvemmel? Szeretném visszakapni. (évfolyamtársnak)

Akarok aprópénzeket. Tudsz felváltani? (barát)

Akarok telefonálni, de most nincs apró. (idegen)

Szeretnék oltani ezt a cigarettát. (idegennek)

A magyarban alkalmazott kérésstratégiák és nyelvi eszközeik megegyeznek a többi nyelvben regisztráltakkal, tehát ebben az értelemben univerzálisak. Direkt kéréssel (felszólító móddal) jellemzően barátunkhoz, közvetlen munkatársunkhoz fordulunk kisebb súlyú, jogos kérés esetén. A konvencionális stratégiákat inkább nagyobb társadalmi távolság, közepes és nagyobb szívességkérés esetére tartogatjuk (Szili 2002c: 88-9). Megjegyzendő azonban, hogy más nyelvekhez képest a magyarban sokkal meghatározóbb a származtatott mód alkalmazása (Szili 2002a), azaz gyakran élünk a felszólító mód használatával

¹ Itt szeretnénk megjegyezni, hogy a tanulmány témája a pragmatikai, és nem a nyelvi kompetencia, ezért nem tekintettük feladatunknak a grammatikai hibák elemzését és javítását, s így – ahogy fenti példáinknál is látható – minden esetben az elhangzottakhoz hűen adjuk vissza az adatközlők megnyilatkozásait.

5.2. Szituációtól függő kérésstratégiák

A magyar adatközlők (a dolgozó felnőtt korúak és a diákok egyaránt) a pénzváltásos szituációnál a konvencionális kérésformákat részesítették előnyben. Azonnal felmerül a kérdés, hogy egy viszonylag kisebb jelentőségű kérés esetén miért jelentkezik ilyen arányban ez a forma, miközben a másik két, jóval nagyobb súlyú kérést (dohányzás, könyv) kikényszerítő helyzetben ez nincs így, holott a szituációk belső jellemzői (a kérés súlya valamint a beszélő kivető/kirovó szerepe) a határozottabb fellépést is megengedhetővé tennék. Ez magyarázható a konvencionális formák azon tulajdonságával, hogy előre megkomponáltak, rutinszerűen működtethetők, különösebb kreativitást nem igényelnek a beszélőtől (Szili 2002a: 23), egyszerű aktivizálni őket. Azonban az is szerepet játszhat benne, hogy akármilyen kis címletű pénz felváltásáról van szó, mégiscsak a partner pénztárcája, azaz magánszférája felé közelítünk.

Adatközlőink viselkedése ebben a szituációban a magyarokétól alapvetően eltért. Mindhárom társadalmi távolság esetén jóval nagyobb számban alkalmaztak felszólító módú formát, mint konvencionális stratégiát, sőt, meglepő módon a feljebbvalóval szemben egyszer sem jelent meg a kevésbé direkt, konvencionális forma. Fontos megjegyezni azonban, hogy direkt kérésüket az esetek 90 százalékában udvariassági formulával enyhítették, illetve nem ritkán számunkra túlzónak tűnő magyarázkodással támogatták meg.

Bocsánat, elnézést, szeretnék megvenni túrórudit, de nekem csak 2000 Ft papírpénzem. Ha lehet, legyen szíves felváltani. (idegen)

Esetleg van önnél aprópénze? Most nálam van csak papír pénz, és ilyen kicsi büfében nem tudok pénzt visszakapni tőle.

Elnézést, hogy zavarok Nekem nincs az aprópénzem. Most szükségem van. Legyen szíves felváltani.

A hasonló típusú megnyilatkozások mellett – igaz, sokkal kisebb arányban – találunk néhány egészen direkt, lényegre törő, udvariassági kifejezésekkel körül nem bástyázott, ezért durvának ható megnyilatkozást is: *Van önnek százas? Váltson fel, prof!* – mondja a diák a professzorának.

Említettük már, hogy a származtatott mód használata a konvencionális formákhoz képest a magyarban nagyobb arányú, mint más nyelvekben, de a magyar nyelv olyan széles skálájú eszközrendszer tartalmaz, amely segítségével enyhíthetjük, szalonképesebbé, sőt, legalább olyan udvariassá tehetjük megnyilatkozásainkat, mint a konvencionális formákkal. A japán diákok példáiban már találkoztunk a leggyakrabban használtakkal, *a légy szíves, legyen szíves* formulákkal. Ide sorolhatók még a *tes-sék* infinitívusszal kombinálva, valamint a *lenne/lennél* olyan kedves megcsinálni, le-

gyél/legyen olyan kedves megcsinálni típusú mondatok is. Ez utóbbi kettő azonban egyre inkább visszaszorul az anyanyelviek nyelvhasználatában (Szili 2002a: 25), s adatközlőink megnyilatkozásaiban egyáltalán nem találkoztunk ezzel a típussal.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a pénzváltás során japán adatközlőink – a magyarokkal ellentétben – a konvencionális formák helyett a felszólító mód udvariassági formulákkal való kombinálását aláhúzva részesítették előnyben, legnagyobb számban a professzorral való párbeszédük során. Az idegen és a professzor megszólításakor – az anyanyelviekhez hasonlóan – jóval nagyobb számban alkalmaztak kapcsolatfenntartó (fatikus) elemeket, mint a barátal való beszélgetés esetén.

Az első szituációval ellentétben a dohányzás mellőzésére való felszólításakor és a fontos jegyzet/könyv visszakérésekor a magyarok között is megnő, sőt túlsúlyba kerül a származtatott módú kérések aránya a konvencionálissal szemben. Ilyenkor ugyanis az adatközlők jogos kérésüket fogalmazzák meg, s kivető szerepük tudatában bátrabban nyúlnak a direkt formákhoz. A japán diákok szintén túlnyomórészt felszólító módú igealakokat alkalmaztak, de mivel ők így viselkedtek a pénzváltós helyzetben is, pragmatikai szempontból ennek nem tulajdoníthatunk jelentőséget.

Adatközlőink is tudatában voltak azonban a kétféle helyzetben betöltött szerep, a szívességet kérő (pénzváltás), illetve jogos kérését (dohányzás, könyv) megfogalmazó személy szerepének különbségével. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy megritkultak az udvariassági formulák, főleg a dohányzás abbahagyására való felszólításakor: *Ne dohányozz, nem szeretem. Itt a nemdohányzó kocsi, ne dohányozzon.*

Érdekes azonban, hogy a diákoknak csaknem a fele nem szólítja fel a professzort, hogy függesse fel a dohányzást, inkább ő megy ki a helyiségből. Az ELTE-vizsgálatban szereplő magyar diákoknak mindössze 3 százaléka, a dolgozó felnőttek 13 százaléka nem vállalta, hogy erre kérje főnökét, tanárát. A japán diákok viselkedése ebből a szempontból nagyon távol áll a magyar diákokétól, sőt, a megalkuvóbb idősebb korú adatközlőkénél is.

Szintén a kirovó szerep tudatosságát támasztja alá, hogy adatközlőink sokkal gyakrabban alkalmazták az erős célzás stratégiáját különböző kontextusokban, hogy hangot adjanak egyéni szükségleteiknek, véleményüknek. Bár a direktséget tekintve az erős célzás és a származtatott mód a direktségi skála egymástól csaknem legtávolabb eső részén helyezkedik el, az udvariassági formulával összekapcsolt felszólító módú igealak bizonyos esetekben udvariasabbnak hat, mint egy gúnyos célzás. Ennek szemléltetésére vessük össze e két megnyilatkozást: *Elnézést, legyen szíves abbahagyni. Nem zavarja, hogy nem szeretem a dohányfüstöt?*

A következő kérdés az előzőnél jóval kevésbé éles célzást tartalmaz: *Már elolvasott a könyvet, amit kölcsönadtam?* Ez a típus azonban általában más stratégiákhoz kapcsolódik. Az előbbi megnyilatkozás pl. így folytatódik: *Ha elolvasott, legyen szíves visszaadni.*

A célzás kategóriájába soroltuk a szintén viszonylag nagy számban szereplő „*Itt tilos dohányozni*” típusú figyelmeztetést is. Figyelemre méltó, hogy bár a szituáció körülírásában nem szerepelt a dohányzás tilalma, szabálytisztelő adatközlőink szívesen hivatkoztak erre a körülményre.

6. A visszautasítás beszédaktusának vizsgálata

Vizsgálódásunk másik tárgya a beszédaktusok közül az egyik gyakorlati szempontból igen lényeges, ám egyúttal igen kényes nyelvi cselekvés, a visszautasítás volt.

Az itt felvázolt szituációk is részben megegyeztek a Szili Katalin által vizsgáltakal, hogy az eredmények az intralingvális kutatás eredményeivel összehasonlíthatók legyenek. Így mind a belső (a felek közti társadalmi távolság, a kérés súlya), mind a külső körülményeket változtatva, a következő helyzeteket hoztuk létre:

- az adatközlőnél összejövetel van: egy barátja, egy csoporttársa, illetve a szintén a meghívottak közé tartozó tanára meglát, és elkér tőle egy CD-t. Ő nem akarja odaadni.
- étellel kínálták őket: gyógycukorral a barát, vacsorával egy barátjuk édesanyja, „túró rudi”-val (ez sok japán szemében különösen gusztustalan dolog) a tanáruk.
- egy-egy meghívást kellett elutasítaniuk: barátjuk vagy csoporttársuk moziba való invitálását, valamint a szomszédban lakó operaénekes által felkínált tiszteletjegyeket.

A társadalmi távolság és a tekintély változói szerint ezekben a szituációkban a résztvevőkhöz közelálló barát; egy azonos státuszú, de velük kevésbé közvetlen viszonyban levő ismerős (egy csoporttárs, barátjuk édesanyja); és a tekintélyt képviselő tanáruk, illetve a szomszédban lakó, társadalmi megbecsülésnek örvendő híres operaénekes volt a beszélgetőpartner.

6.1. Visszautasítás-stratégiák

Adataink feldolgozásához az elutasító formák (szemantikai szempontokat figyelembe vevő, a már említett Beebe?Takahashi—Uliss-Weltz kutatásban megállapított) kategóriáit használtuk fel. A magyar elnevezéseket – a kérés-stratégiákhoz hasonlóan – Szili Katalintól (2002b: 207) vettük át:

(Direkt:)	1. explicit performatívum (<i>visszautasítom</i>)
	2. nem performatív tagadás (<i>nem teszem meg, nem adom oda</i>)
(Indirekt:)	3. sajnálat kifejezése (pl. <i>Sajnálom, de ...; sajnós, ma...</i>)
	4. kívánság (<i>bárcsak segíthetnék, ó, ha tudnék...</i>)

- 5. magyarázkodás, okadás** (*Ma nincs időm.; Fáj a fejem.*)
- 6. alternatíva ajánlása** (*Inkább menj te!*)
- 7. jövőbeli vagy múlthoz kötött elfogadás** (*Ha korábban kértél volna, akkor...*)
- 8. jövőbeli elfogadás kilátásba helyezése** (*Majd máskor.*)
- 9. elvek megállapítása** (*Könyvet, lemezt soha nem adok kölcsön.*)
- 10. filozófiai megközelítés** (*A mai világban sose lehet tudni.*)
- 11. kísérlet a partner lebeszélésére** (*Nem is lenne olyan jó...*)
- 12. látszólagos elfogadás** (*Hááát, talán igen...*)
- 13. kikerülés** (*Miért én?*)

A kapott válaszokat az 1998-as interlingvális kutatás (Maróti 1999: 24) eredményeivel összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy a japán diákok összességében sokkal indirektebbek voltak, mint a más nemzetiségű külföldiek, akik a magyar anyanyelvűeknél sokkal kevésbé érezték bántónak a direkt elutasítást; jórészt a nem performatív tagadás stratégiáját követték, és a magyarokhoz képest (Szili 2002b) nagyon ritkán ismertették indokaikat. Egyesek magatartását talán idegenség-stratégiájuk magyarázza (gondolván: ez nem az én kultúráim, itt nem kell teljes mértékben betartanom sem az otthoni, sem a helyi szokásokat), másokét pedig esetleg egy kulturális transzfer szerint lehet értelmezni (saját kultúrájukban megengedett, sőt elvárt az egyéni akarat kinyilvánítása). Vannak azonban, akiknek magyar nyelvi stratégia-készletük hiányossága, mentális lexikonuk aktivizálható formáinak szűkössége (Gósy 2001) okozza az udvariatlan nyelvi forma választását. A japánok – kultúrájuk udvariassági követelményeit betartva – köztudomásúan kerülik a nyilvánvaló elutasítást; ezzel magyarázható a nyugati kommunikációs partnert gyakran megtévesztő viselkedésük.

Az újonnan kapott eredményeket az ELTE-kutatás eredményeivel összehasonlítva azt tapasztaljuk, hogy a magyarázkodás legalább olyan gyakran használt eszköz a japán diákok esetében, mint a magyaroknál. A magyarok azonban használják másik elutasító forma nélkül, önmagában is a magyarázatot az elutasítás illokúciójának megtételére: pl. *Eljössz moziba? Takarítanom kell* (Szili 2002b: 208.). A japánoknál ez általában direkt elutasító formákkal kombinálva jelentkezik (*Sajnos, de nem tudok, mert megyek a szüleimhez. Bocsánat, nem lehet menni, ma nincs időm*). A sajnálat kifejezése és a bocsánatkérés a magyarokéhoz hasonló mértékben fordult elő. Látványos a különbség a magyarok által viszonylag ritkán használt „látszólagos elfogadás” címkéjű stratégia használatában. A japán diákok folyamatosan biztosítják partnerüket arról, hogy szándékukban áll a kérés teljesítése, még akkor is, ha a külső körülmények ezt lehetetlenné teszik. (*Nagyon köszönöm, nagyon akarom nézni az operádat, de ... nagyon sajnós, ma este mennem kell szüleimhez! – Bocs, ma este sok dolgom van.*)

Nagyon akarok, de nem tudok. Máskor megint hívj meg, jó? – Majd kölcsönadom! Most hallgatom ezt a zenét. Bocsánat, most hallgatom ezt a zenét, majd tudok kölcsönadni. Sajnálom, most szükségem van. Majd később, jó? Sőt az egyik válaszadó odáig merészkedett, hogy a világos helyzetleírás ellenére odaadta a CD-t: Igen, persze! De nagyon tetszik nekem ez a CD-t, akkor add vissza jövő hétfőn.)

Az elutasítás a hallgató és a beszélő társadalmi személyiségét – Goffman (1999: 28) elnevezése szerint: *homlokzatát* – leginkább fenyegető beszédszituáció. Mind az udvariasság, mind a nagylelkűség szabálya sérülhet, a felek közti viszonyban negatív változás állhat be a kommunikációs viselkedés megválasztásától függően. A beszédpartnerek közötti kapcsolat, a szituációban megjelenő kérés nagysága, típusa bonyolult implicit szabályozással határozza meg, hogy kinek, milyen helyzetben és mit mondhatunk.

6.2. Helyzettől függő stratégiaválasztás

A vizsgálat tanulsága szerint a japán diákok jóval ritkábban használtak direkt elutasítást, nehezebben mondtak nemet, mint a magyar anyanyelvűek (és akkor is sajnálatuk hangoztatásával vagy az okok részletezésével). A nem performatív tagadó alakok altípusai közül ők a képességet tagadják, akarattuktól független helyzetként mutatva be kommunikációs pozíciójukat, míg a magyaroknak csupán 6,8 %-a használja ezt a típust (*Bocsánat, ez nem enyém. Nem tudom odaadni. Bocsánat! Nem lehet adni a lemezt*).

Az anyanyelvűek esetében leggyakrabban használt pusztá magyarázkodás válaszadóinknál elenyésző számban fordult elő, ám különböző kombinációkban ez volt a leggyakoribb. Általában is elmondhatjuk, hogy a kutatásban sokkal több olyan választ kaptunk, amely a különböző visszautasítás-típusok kombinációjából állt, tehát több stratégiával is igyekeztek csökkenteni a kérő és visszautasító társadalmi arcát egyaránt fenyegető kényes szituációt. (*Sajnos, de te tudod, hogy ezt a CD-t nagyon szeretem. Fénymásolják neked?*)

A magyar válaszadók barátjuknak nyíltabban megmondják, hogy nem adják oda a kért CD-t, a baráttal szemben a világos fogalmazást részesítik előnyben, hiszen a nyíltság érték egy baráti kapcsolatban. A japán adatközlők ezzel szemben azonban úgy udvariasak, hogy – bár kifogásokat keresnek, és sajnálkoznak is – a világos fogalmazással szemben az általuk udvariasabbnak tartott, a direktiségi skálán messzebb elhelyezkedő stratégiákat részesítették előnyben. Az elfogadás kilátásba helyezése lehet valódi szándék, de az is előfordulhat, hogy csupán azt próbálják elkerülni, hogy *nem*-et mondjanak. Később azonban a csalódás nagyobb lehet, ha a barátot újabb és újabb ígéretekkel hitegetjük. (*Sajnálom, most szükségem van. Majd később, jó? – Majd kölcsönadom! Most hallgatom ezt a zenét. – Bocsánat, most hallgatom ezt a zenét, majd tudok kölcsönadni.*)

Meg kell említenünk azonban, hogy a jelen kutatásban velünk együttműködők közül többen a világos helyzetleírás ellenére odaadták a CD-t (*Igen, persze! De nagyon tetszik nekem ez a CD-t, akkor add vissza jövő hétfőn!*), ettek a mama finomnak nem mondható főztjéből (*Köszönöm, kérek szépen. Most nem vagyok éhes. Kis adagot kérem*), és elfogadták a moziba invitálást is. A visszautasítás eszközrendszerének ismerete és készségszintű, adekvát használata különösen akkor válik döntő jelentőségűvé, ha esetleg a tét egy olyan kérés teljesítése vagy visszautasítása, amelyet a nem anyanyelvi beszélőhöz intéztek, és amelynek teljesítése ellenkezik a szándékaival. Egy ilyen esetben akár az is előfordulhat, hogy ha udvarias akar maradni, a nyelvtanuló kénytelen lesz teljesíteni egy olyan kérést, amelyet nem állt szándékában, mivel nem áll rendelkezésére a visszautasítás megfelelő nyelvi formája. A másik oldal, a nyelvtanuló kérésére érkezett visszautasítás dekódolása fontos, lényeges eleme a kommunikációnak, azonban lényegesen könnyebben sajátítható el a nyelvtanulási folyamatban, mint magának az illokúciós aktusnak a megtétele.

A barát mamája által főzött ételt elutasítani azért is volt nehezebb, mert bár nincs alárendelt szerepben a válaszadó, itt mégis nagyobb a társadalmi távolság, mint amikor maga a barát a szituáció résztvevője. Ételt a keleti kultúrákban sokkal nagyobb udvariasság elutasítani, mint Európában. Talán ez is az egyik oka annak, hogy a „vendégek” nagy többsége használta az okadó szemantikai formát, különböző kifogásokat kerestek, a magyar szokásoknak megfelelő indokokat használva: *Köszönöm a meghívást. Biztos finom, de sajnos tegnap óta fáj a hasam, ezért nem nagyon tudok megenni. – Köszönöm szépen, de most jó raktam. – Nagyon ízlik, de sokat ettem, és tele vagyok. – Köszönöm, de most tele van a pocikám.*

A magyar anyanyelvűek azonban – bár enyhítették képességre, evési kapacitásra való hivatkozással elutasításukat – a leggyakrabban a nem performatív tagadást választották egyéb stratégiákkal való összekapcsolás nélkül.

A japán diákok közül csak egy használta a direkt elutasítást, a többiek az anyanyelvi beszélőknél indirektebb formákat használva sokszor különös megnyilatkozásokat hoztak létre. A jövőbeni elfogadás, illetve az alternatíva ajánlása ebben a helyzetben furcsának tűnik, hiszen a meghívás a mama kezében gőzölgő levesre vonatkozik. A szándék azonban világos itt is: kerülni a mama szakértelmének kétségbe vonását, és az éhen maradás okait kizárólag külső körülményekben keresni. Sőt! A visszautasítási stratégiák sok esetben a nem ízelet – és a korábbi tapasztalatok alapján ízeletnek nem is kívánt – ételre vonatkozó bókkal párosulnak: *Azt hiszem, nagyon jóízű lesz, de én most nem vagyok éhes. Talán máskor. – Köszönöm a meghívást. Biztos finom. De sajnos tegnap óta fáj a hasam, ezért nem nagyon tudok megenni.*

Általában is elmondhatjuk, hogy a kutatásban sokkal több – visszautasítás-típusok kombinációjából álló – választ kaptunk, mint az ELTE-vizsgálatokban. Több stratégiával is igyekeztek tehát csökkenteni a kérő és a visszautasító társadalmi ar-

cát egyaránt fenyegető kényes szituációt. A magyar anyanyelvűeknél jóval hosszabb alakokat hoztak létre válaszóink, olykor az egyes stratégiák erejét csökkentő kombinációkban: *Sajnálom, nekem is most kell. Tudok adni, de most nem tudok. Bocsánat. – Nem bírom zsíros ételt. Kicsit kérek. – Sajnos, de tulajdonképpen nem akarok kölcsönadni a CD-t.*

A sajnálat kifejezése, ha utána akaratnyilvánítást tartalmazó nem performatív tagadás következik, még gúnyolódásként is dekódolható. A zsíros étellel kapcsolatos aggályokra pedig rácafol az utána következő (látszólagos) elfogadás. Talán abban reménykedik az illető, hogy vendéglátója ért a szóból? (Valószínűleg kap majd a vacsorából, hiszen nem véletlen, hogy a magyarok határozottsága az étellel kapcsolatban volt a legerősebb és legdirektebb formájú (Szili 2002: 210.): mi már tudjuk, hogy aki hezitál, annak ennie kell.)

Maga a halmozás is lehet gyengítő tényező: a mennyiségi maxima megsértése a kommunikáció tartalmának módosulásához vezet: *Köszönöm szépen, nem kérem a jegyeket. Hát, sajnós, hmmm... nem tetszik az opera. Nincs időm. – Engem nem érdekel. Nincs kedvem. Foglalt vagyok.* Külön-külön hatékonyak az indokok mindkét esetben, ám ha valaki nem szereti az operát (és ezt még be is vallja az operaénekesnek), akkor nem hivatkozik egyidejűleg időhiányra is.

Az operaénekes meghívási kísérletét a japán diákok a magyarokhoz hasonló módszerekkel hátrították el: ők is mentegetőztek, magyarázattal álltak elő. A szinte megegyező nyelvi viselkedés ebben a szituációban azt mutatja, hogy a magyar válaszó hierarchikus felépítésüként érzékelik a társadalmat, és ezt udvariassági eszközeikkel kifejezésre is juttatják.

Az eddigi kutatások nem közölnek adatokat az elutasítás és a többi beszédaktus kapcsolatáról. Említettük a bókolást, amikor a mama főztjét kellett dicsérni (és finoman visszautasítani), ám nem szóltunk még a köszönetnyilvánításról. A kínálást és a meghívást majdnem mindenkinek (barát, csoporttárs, barát mamája, tanár, operaénekes) megköszönték a japán diákok. A kínálással kapcsolatban valószínűleg a magyar anyanyelvű beszélők is hasonlóképpen járnának el, ám a moziba invitálást valószínűleg kevesebben köszönnék, inkább bókolnának (*Jó ötlet! – Már én is akartam... stb.*). Mindezt természetesen újabb vizsgálatokkal lehetne feltérképezni.

7. A pragmatikai hibák

Ha egy idegen nyelven már birtokában vagyunk bizonyos nyelvi formáknak, és az azokat rendező szabályoknak, akkor kezdünk önálló kijelentéseket létrehozni egy-egy szituációban. Szándékainkat ekkor még nem mindig úgy juttatjuk kifejezésre, hogy a másik fél értelmezni tudja, és pontosan meg is értse. Ebben az – olykor életünk végéig tartó – elhúzódó időszakban keletkeznek az úgynevezett prag-

matikai hibák. Két típusukat különböztetjük meg: a szociopragmatikai és a pragmalingvisztikai hibát, amelyek egymástól függetlenül is jelentkezhetnek; de általában nehezen választhatók el egymástól.

A fenti példákból már láthattuk, hogy a nem megfelelő stratégia választása valamely udvariassági szabály megsértéséhez vezethet, ami fenyegeti a hallgató társadalmi énképét. Ugyanilyen hatást vált ki a magyarul tanuló külföldiek számára talán leggyakrabban gondot okozó nyelvi jelenség, a tegezés-magázás szabályainak be nem tartása. Adatközlőink megnyilatkozásai között is szép számmal találunk ilyen típusú szociopragmatikai hibát.

Szociopragmatikai hibát akkor követ el a nyelvtanuló, ha megnyilatkozása az adott beszédhelyzetben valamilyen oknál fogva nem felel meg a célnyelvi szokáskultúrának, a társadalmi elvárásoknak. Ez általában a kulturális háttér különbözőségével magyarázható, ám épp a tegezés-magázás problémájában jól látható, hogy sok esetben a diák grammatikai tudásának hiányossága (ez a magyar nyelvnel az összetett ragozási rendszer miatt gyakori!) eredményez ilyen jellegű hibákat. A tegezés-magázás szabályainak megsértése adatközlőinknél kétféleképpen jelentkezett. Többnyire nem megfelelően ragozták az igét, így például a felületesen ismert, de hasonló korú évfolyamtárshoz így szóltak: *Adjon vissza a kölcsönadott könyvet! – Szia! Bocsánat, visszaadja a könyvet!* A másik hibatípus: a *légy szíves, legyen szíves* udvariassági formulák nem megfelelő használata. Egyik adatközlőnk így fordult közeli barátjához: *Legyen szíves kölcsönadni a könyvemet!*

A következő megnyilatkozás a megszólítás helytelenségének kirívó példája, és emellett a *tetszikezés* vitatott problémáját is hordozza. Egyik adatközlőnk így szólít meg egy ismeretlen nőt: *Asszony! Tetszik kölcsönadni százast?* Birtokos személyjel híján anyanyelvi beszélőként udvariatlannak érezzük az *Asszony!-t*, hiszen ebben a formában nem lehet megszólítás, de a külföldi nem érzékeli az apró hibából származó zavart.

Ide tartoznak azok, a gyakoriságuk miatt tipikusnak mondható hibák is, amelyek a visszautasítás-stratégiák közül az alternatíva-ajánlást választó diákok körében fordultak elő. Egy ilyen esetben fordult elő, hogy – mivel valószínűleg a diák nem ismerte tökéletesen a meghívást, mint társadalmi szituációt – megismételtette a meghívást a meghívó féllal: *Nagyon köszönöm, de nem lehet menni. Úgyhogy újra mondd, jó? Ő* valószínűleg azt akarta hangsúlyozni, hogy a találkozó egyszer majd létre fog jönni (ő nem akarja elutasítani), magyar partnere értelmezésében azonban nem biztos, hogy ugyanez az aspektus volt hangsúlyos. Ugyanígy udvariatlanság, ha azzal indokolja valaki egy operaénekes által felkínált tiszteletjegy visszautasítását, hogy *Köszönöm, de engem nem nagyon érdekel az opera.*

A szociopragmatikai vétségek mellett a pragmatikai hibák másik típusa a pragmalingvisztikai hiba. Akkor beszélünk ilyen típusú vétségéről, ha a megnyilatkozás pragmatikai ereje nem azonos a beszélő által neki tulajdonított pragmatikai

erővel. Ezt többek között helytelen nyelvi transzferrel idézhetjük elő. Vizsgálatunk során is talákoztunk ilyen hibával; nézzük pl. a következő megnyilatkozást: *Elnézést, hogy zavarok, de szerintem nem jó itt dohányozni.* Az anyanyelvi beszélő ezt kérés helyett könnyen tanácsadásként értelmezheti, pedig – miként japán szakos kollégánk megerősítette – arról van szó, hogy a diák egyszerűen átültetett a magyarba egy japán nyelvi fordulatot, amely azonban nyelvünkben eltérő jelentésű.

Pragmalingvisztikai a hiba akkor is, ha például egy japán diák azt válaszolja egy kérésre, hogy *Komolyan oda akarom adni, de nem az enyém.* Magyarul nem hangsúlyozzuk ellenkező (kölcsonadási) szándékunk komolyságát éppen akkor, amikor elutasítunk. Az udvariasság legyőzte a világos fogalmazás követelményének maximáját, logikai zűrzavart idézve elő. Ebben az esetben nyelvészeti problémával van dolgunk, a pragmatikai erő helytelen kódolásával.

8. A kutatás tanulságai

Az általunk megkérdezett japán diákok nyelvi viselkedését sokkal inkább jellemezte a befogadó szempontjainak szem előtt tartása, mint a magyar válaszadókét. Mind a kérés, mind a visszautasítás során különböző nyelvi eszközökkel igyekezték a kommunikációs partner társadalmi személyiségét megvédeni; a kínos szituációk ellenére fenntartani a másik kedvező képét önmagáról és beszélgetőtársáról. A japán kommunikáció a magas kontextusúak közé tartozik: nem a mi fogalmaink szerinti egyenes választ adják, nem direkt módon kérdeznek, hanem a közösen birtokolt kulturális rendszerben elhelyezhető kijelentések megtételével. A befogadó a szituáció részletes ismeretében értelmezi az adott megnyilatkozást, nem pusztán propozicionális tartalmának megfelelően (Hidasi 2002). Japán hallgatóink oktatására különösen oda kell tehát figyelniük, egy-egy kommunikációs gyakorlat közben alaposan leírni számukra a szituációt, és felhívni a figyelmüket a másik fél értelmezési módszerének különbségeire.

A vendég, az idegen, a másik kultúrában boldogulni kívánó külföldi szerepét elfogadjuk: segítjük, sok hibát elnézünk neki. Nem szabad megfélemlenünk azonban az első benyomás fontosságáról, a megnyilatkozást értelmező hallgatóban ébredő érzelmekről sem. A magyart idegen nyelvként beszélők kedvezőbb kommunikációs helyzetbe kerülnek, ha nemcsak a formai, hanem a nyelvhasználatbeli szabályokat is birtokolva vesznek részt egy beszélgetésben; s ehhez leginkább mi, külföldieket oktató nyelvtanárok segíthetjük hozzá őket, pragmatikai kompetenciájuk tudatosabbá tételével.

IRODALOM

BAŃCZEROWSKI Janusz (1994): A kommunikációs kompetencia. *Nyr.* 277-286.

BAŃCZEROWSKI Janusz (2000): *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései.* ELTE BTK Szláv és

- Balti Filológiai Intézet, Lengyel Filológiai Tanszék. Budapest.
- BEEBE, L. – TAKAHASHI, T. – ULISS-WELTZ, R. (1990): Pragmatic Transfer in ESL refusals. In: Robin Scarcella, Elaine Andersen, Stephen Krashen (eds): *Developing Communicative Competence in a Second Language*. 55-73. New York, Newbury House.
- BLUM-KULKA, S. – OLSHTAIN, E. (1984): Requests and Apologies: A Cross-Cultural Study of Speech Act Realization Patterns (CCSARP). *Applied Linguistics* 3: 196-213.
- CANALE, M. (1983): From Communicative Competence to Language Pedagogy. In: Richards and Schmidt (eds.): *Language and Communication*. London, Longman. 87-103.
- FRASER, B. (1978): Acquiring social competence in a second language. *RECL Journal*, 9/2: 1-26.
- GOFFMANN, E. (1976): Replies and Responses. *Language in Society* 5.3: 257-314.
- GOFFMAN, E. (1999): *Az én bemutatása a mindennapi életben*. Budapest, Thalassa Alapítvány, Pólya kiadó.
- GÓSY Mária (2001): *Pszicholingvisztika*. Budapest, Corvina.
- HALLIDAY, M. A. K. – MACINTOSH, A. – STREVEN, P. (1965): *The Linguistic Sciences and Language Teaching*. Longman. 177-223.
- HIDASI Judit (2002): An Obstacle to Globalization: Japanese Communication Strategies. *The SIETAR Japan Annual Conference*. Obirin University, Tokyo.
- HYMES, D. (1972): On Communicative Competence. In: Pride, J. B. – Holmes, J. (eds.): *Sociolinguistics*. Penguin, Harmondsworth.
- MARÓTI Orsolya (1999): *Az elutasítás pragmatikai szempontú vizsgálata* (Kézirat). ELTE, Budapest.
- SEARLE, J. (1975). Indirect Speech Acts. In: Cole P. – Morgan J. (eds.): *Syntax and Semantics*, Vol. 3. New York: Academic Press. 59-82.
- SZILI Katalin (2000): Az udvariasság elméletéről, megjelenésmódjairól a magyar nyelvben. *Hungarológia* 2000/1-2: 261-282.
- SZILI Katalin (2002a): A kérés pragmatikája a magyar nyelvben. *Nyr.* 12-30.
- SZILI Katalin (2002b): Hogyan is mondunk német magyarul? *Nyr.* 204-220.
- SZILI Katalin (2002c): A magyar nyelv a kultúrák közötti kommunikációban. In: Fóris Ágota – Kárpáti Eszter – Szűcs Tibor (szerk.): *A nyelv nevelő szerepe* (A XI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásainak válogatott gyűjteménye). Lingua Franca Csoport, Pécs. 83-90.